

ПрАТ «ВНЗ «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук

Кафедра психології

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Навчально-наукового інституту
психології та соціальних наук

Яна РАЄВСЬКА

«30» серпня 2024 р.

СХВАЛЕНО на засіданні кафедри
психології

Протокол № 1 від «29» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри

Яна РАЄВСЬКА

(підпис)

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**«МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПСИХОЛОГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ
УМОВАХ»**

Галузь знань:	05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність:	053 Психологія
Рівень вищої освіти:	третій (освітньо-науковий) рівень
Освітня кваліфікація:	доктор філософії з психології
Освітньо-наукова програма:	Психологія

Загальна інформація про навчальну дисципліну

Назва навчальної дисципліни	Методологія досліджень психології діяльності в екстремальних умовах
Шифр і назва спеціальності	053 Психологія
Освітньо-наукова програма	Психологія (підготовка докторів філософії)
Рівень вищої освіти	третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти
Статус дисципліни	вибіркова (ВКЗ, дисципліна вільного вибору здобувача)
Кількість кредитів і годин	3 кредити ЄКТС / 90 годин. Лекції: 24 години; практичні (семінарські) заняття: 12 годин; самостійна робота: 54 години.
Термін вивчення дисципліни	2 курс, III семестр
Мова викладання	українська (з опрацюванням англomовних першоджерел)
Вид підсумкового контролю	залік
Сторінка дисципліни на сайті	https://maup.com.ua/ua/pro-akademiyu/instituti/imvsn/kafedra-psihologi/disciplini-vilnogo-viboru.html

Структура курсу

Анотація курсу. Навчальна дисципліна «Методологія досліджень психології діяльності в екстремальних умовах» належить до вибірових освітніх компонентів (ВКЗ) освітньо-наукової програми «Психологія» підготовки докторів філософії за спеціальністю 053 «Психологія» і вивчається у III семестрі другого року навчання. Курс присвячено тому, як коректно досліджувати діяльність людини там, де дослідник не може контролювати умови: у бойових і аварійно-рятувальних середовищах, під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у роботі операторів критичних систем і фахівців екстреного реагування. Здобувачі опановують поняттєвий апарат галузі (екстремальність ситуації, надійність і працездатність людини, готовність, ситуаційна обізнаність), теоретичні підходи до аналізу діяльності – від діяльнісного підходу й ресурсних моделей до натуралістичного прийняття рішень і людського чинника, – а головне, вчать проєктувати дослідження під обмеження реального поля: відсутність контролю, дефіцит часу й доступу, ризик для учасників і дослідника, зміщення виживання. Курс охоплює польові, квазіекспериментальні, симуляційні та інтенсивні лонгітюдні дизайни, методи збору даних (задачний аналіз, аналіз критичних інцидентів, відеоаналіз, самозвіти в польових умовах, поведінкові та психофізіологічні показники), вимоги до вимірювання й багаторівневий аналіз даних. Завершальний блок присвячено етиці та безпеці: добровільності згоди в умовах службової ієрархії, захисту даних і відповідальності дослідника.

Розмежування із суміжними освітніми компонентами. Дисципліна не дублює обов'язковий компонент ОК6 «Доказові моделі психологічної допомоги в умовах війни та повосного відновлення», предметом якого є моделі та протоколи надання допомоги, і вибірові дисципліни ВК5 «Наукові дослідження психічного здоров'я: доказові моделі та протоколи» та ВК4 «Доказові моделі психологічного консультування: дослідницький вимір». Предметом цієї дисципліни є **діяльність** людини в екстремальних умовах – її структура, надійність і чинники ефективності – та методологія її дослідження, а не психологічний стан особи чи надання їй допомоги.

Предмет вивчення навчальної дисципліни: методологічні засади, дизайни, методи та інструменти дослідження психологічних закономірностей діяльності людини в екстремальних умовах; способи забезпечення валідності, надійності та етичності таких досліджень.

Мета курсу: сформувати у здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти здатність проєктувати, обґрунтовувати та реалізовувати методологічно коректні й етично відповідальні дослідження психології діяльності в екстремальних умовах з урахуванням обмежень реального поля та специфіки службових і вразливих категорій учасників.

Завдання навчальної дисципліни:

1. розкрити предмет і поняттєвий апарат психології діяльності в екстремальних умовах; схарактеризувати критерії екстремальності ситуації;
2. ознайомити з теоретичними підходами до аналізу діяльності в екстремальних умовах та їхнім методичним інструментарієм;
3. розкрити методологічні обмеження досліджень у полі та типові загрози внутрішній і зовнішній валідності, зокрема зміщення виживання й самоодбору;
4. сформувати вміння добирати дизайн дослідження відповідно до питання й умов доступу: польовий, квазіекспериментальний, симуляційний, лабораторний аналог, інтенсивний лонгітюдний;
5. навчити застосовувати методи збору даних у польових умовах: задачний аналіз, аналіз критичних інцидентів, спостереження й відеоаналіз, короткі самозвіти, поведінкові та психофізіологічні показники;
6. сформувати вміння добирати й адаптувати вимірювальний інструментарій для екстремального контексту з дотриманням психометричних вимог;
7. ознайомити зі стратегіями аналізу даних, що враховують вкладеність, часову динаміку та рідкі події;
8. сформувати культуру етично відповідального дослідження: добровільність згоди в умовах ієрархії, мінімізація ризику, захист даних, безпека дослідника, коректне повернення результатів організації.

Пререквізити навчальної дисципліни: «Методологія і логіка наукового дослідження» (ОК3); «Методологія і методи наукових психологічних досліджень» (ОК4); «Цифрові інструменти та відкрита наука в психологічних дослідженнях» (ОК5); «Доказові моделі психологічної допомоги в умовах війни та повосенного відновлення» (ОК6); «Якісні та змішані методи в психологічних дослідженнях» (ОК7); володіння основами математичної статистики.

Постреквізити навчальної дисципліни: «Право інтелектуальної власності та академічна доброчесність у науковій діяльності» (ОК11); вибіркові дисципліни ВК5, ВК6; підготовка та реалізація емпіричної частини дисертаційного дослідження, оформлення етичного протоколу, упровадження результатів і публічний захист дисертації. Паралельно вивчається «Психометрія та статистичний аналіз даних у психологічних дослідженнях» (ОК9).

Програмні компетентності та результати навчання

Інтегральна компетентність (ІК)	ІК. Здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати значущі комплексні проблеми професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності у сфері психології, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). ЗК4. Здатність розв'язувати комплексні проблеми психології на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.
Спеціальні (фахові) компетентності (СК)	СК1. Здатність виокремлювати, систематизувати та прогнозувати актуальні психологічні проблеми, чинники та тенденції функціонування й розвитку особистості, груп і організацій на

	різних рівнях психологічного дослідження. СК2. Здатність планувати та виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у психології та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках, та забезпечувати якість виконуваних досліджень. СК9. Здатність здійснювати міждисциплінарні доказові дослідження психологічних феноменів в умовах війни, криз, соціальних трансформацій та невизначеності, розробляти практико-орієнтовані моделі психологічної підтримки, відновлення психічного здоров'я та стійкості особистості із дотриманням етичних стандартів досліджень за участю вразливих категорій населення.
Програмні результати навчання (РН)	РН3. Виокремлювати, систематизувати, розв'язувати, критично осмислювати та прогнозувати значущі психологічні проблеми, формулювати і перевіряти гіпотези, визначати чинники та тенденції функціонування й розвитку особистості, груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження. РН4. Планувати і виконувати експериментальні та/або теоретичні дослідження з психології та дотичних міждисциплінарних напрямів із дотриманням норм професійної і академічної етики. РН5. Застосовувати сучасні інструменти і технології пошуку, оброблення та аналізу інформації, статистичні методи аналізу даних, спеціалізовані бази даних та інформаційні системи, розробляти інноваційні дослідницькі методики у сфері психології, перевіряти їх ефективність. РН12. Розробляти, реалізовувати та впроваджувати міждисциплінарні доказові моделі й дослідницькі протоколи вивчення психічного здоров'я, психотравматизації, стійкості та посттравматичного зростання в умовах війни, криз і соціальних трансформацій; критично оцінювати рівень доказовості психологічних інтервенцій та обґрунтовувати доцільність їх впровадження в українському соціокультурному контексті.

Зміст навчальної дисципліни

№ теми	Назва теми	Лекції, год.	Практичні (семін.), год.	Самоост. робота, год.
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади та дизайн дослідження				
Тема 1	Психологія діяльності в екстремальних умовах: предмет, поняттєвий апарат, критерії екстремальності. Надійність, працездатність, готовність.	3	1	7
Тема 2	Теоретичні підходи до аналізу діяльності: діяльнісний підхід, ресурсні моделі, натуралістичне прийняття рішень, ситуаційна обізнаність, людський чинник.	3	2	7

№ теми	Назва теми	Лекції, год.	Практичні (семін.), год.	Самост. робота, год.
Тема 3	Методологічні обмеження досліджень у полі: контроль, доступ, час, ризик. Загрози валідності; зміщення виживання та самодобору.	3	2	7
Тема 4	Дизайни досліджень: польові та натуралістичні, квазіекспериментальні, симуляційні й тренажерні, лабораторні аналоги, інтенсивні лонгітюдні.	3	1	7
<i>Модульна контрольна робота 1</i>				
Змістовий модуль 2. Методи, вимірювання, аналіз даних та етика				
Тема 5	Методи збору даних: задачний аналіз, аналіз критичних інцидентів, спостереження й відеоаналіз, короткі самозвіти, поведінкові та психофізіологічні показники.	3	2	7
Тема 6	Вимірювання в екстремальному контексті: добір і адаптація методик, короткі форми, інваріантність вимірювання, індикатори стресу й помилок.	3	2	7
Тема 7	Аналіз даних: багаторівневі моделі, динаміка в часі, аналіз рідких подій та помилок, якісні й змішані стратегії.	3	1	6
Тема 8	Етика, безпека та впровадження: згода в умовах ієрархії, мінімізація ризику, захист даних, безпека дослідника, повернення результатів організації.	3	1	6
<i>Модульна контрольна робота 2</i>				
Разом:		24	12	54

Форма підсумкового контролю – залік.

Методи навчання: проблемна та оглядова лекція, лекція-розбір емпіричних досліджень; семінар-дискусія; методологічний практикум із проєктування дизайну під задані обмеження доступу; аналітичне читання польових досліджень із реконструкцією їхньої методології; практикум із задачного аналізу та аналізу критичних інцидентів на навчальних матеріалах; розбір навчальних (знеособлених) кейсів професійних помилок та інцидентів; кейс-метод із етичними дилемами польових досліджень; ділова гра «етична комісія»; взаємне рецензування дослідницьких протоколів; рефлексивні методи.

Методи оцінювання: усний контроль (опитування, доповідь, участь у дискусії та діловій грі, захист методологічних рішень); письмовий контроль (реконструкція методології дослідження, обґрунтування дизайну, протокол збору даних, план аналізу, етичний протокол, рецензія); практичний контроль (задачний аналіз, кодування критичних інцидентів, добір та адаптація методик); тестовий контроль (модульні контрольні роботи); захист індивідуального методологічного проєкту; самоконтроль, взаємооцінювання та рефлексивний самозвіт.

Технічне обладнання та / або програмне забезпечення

Для якісного викладання та опанування курсу використовуються: навчальні аудиторії та комп'ютерний клас, обладнані мультимедійним проєктором і персональними комп'ютерами; засоби відеозапису та програмне забезпечення для відеоаналізу й кодування поведінки; доступ до мережі Інтернет; наукова бібліотека Академії та доступ до наукометричних баз (Scopus, Web of Science). Використовуються офіційний сайт МАУП (<http://maup.com.ua>), система дистанційного навчання Академії, онлайн-платформи для відеокommunікації, програмне забезпечення для статистичного аналізу (SPSS, jamovi, JASP, середовище R із пакетами для багаторівневого моделювання), застосунки для збору коротких самозвітів у польових умовах,

інструменти якісного аналізу даних, а також платформи попередньої реєстрації дослідницьких протоколів (OSF).

Форми і методи контролю

Контроль успішності здобувачів освіти поділяється на **поточний і підсумковий (семестровий)**. Окремим накопичувальним видом контролю є захист індивідуального методологічного проєкту.

Поточний контроль здійснюється під час практичних (семінарських) занять і має на меті систематичну перевірку засвоєння теоретичного матеріалу та сформованості вмінь обґрунтовувати дизайн під реальні обмеження, добирати методи й інструментарій, планувати аналіз даних і розробляти етичний протокол. Формами поточного контролю є: усне опитування; участь у дискусії та діловій грі «етична комісія»; реконструкція методології опублікованих досліджень; виконання практикумів із задачного аналізу та кодування інцидентів; підготовка фрагментів дослідницького протоколу; взаємне рецензування; виконання завдань для самостійної роботи. З огляду на переважання лекційних годин значну частину поточного контролю винесено на перевірку результатів самостійної роботи.

Методи поточного контролю: усний контроль (опитування, бесіда, доповідь, захист рішень); письмовий контроль (реконструкція, обґрунтування дизайну, протокол, план аналізу, рецензія); практичний контроль (задачний аналіз, кодування, добір методик); тестовий контроль; спостереження; проблемні ситуації.

Підсумковий (семестровий) контроль проводиться у формі заліку. Залік виставляється за результатами накопичення рейтингових балів упродовж семестру без проведення окремого підсумкового заходу за умови виконання всіх обов'язкових видів робіт і набуття не менше ніж 60 балів зі 100. Здобувачі, які набрали 35-59 балів, складають залік у терміни, визначені нормативними документами Академії, після доопрацювання невиконаних видів робіт.

Система оцінювання та вимоги

Система оцінювання ґрунтується на принципах об'єктивності, прозорості, гнучкості та високої диференціації. Оцінювання результатів навчання здійснюється за модульно-рейтинговою системою із застосуванням 100-бальної шкали. Максимальна кількість балів, яку може накопичити здобувач за всі види навчальної роботи з дисципліни, становить 100.

Таблиця розподілу балів, які отримують здобувачі

Вид навчальної роботи	Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Разом
Робота на практичних (семінарських) заняттях і самостійна робота	20	20	40
Модульна контрольна робота	15	15	30
Індивідуальний методологічний проєкт	15	15	30
Разом	50	50	100

Поточний контроль оцінюється в межах до 40 балів (робота на заняттях і самостійна робота); модульні контрольні роботи – до 30 балів (дві МКР по 15 балів кожна); індивідуальний методологічний проєкт – до 30 балів (два етапи по 15 балів). Мінімальна сума балів, за якої дисципліна вважається зарахованою, становить 60.

Критерії оцінювання роботи на практичних (семінарських) заняттях. Оцінюються: володіння поняттєвим апаратом галузі; обґрунтованість добору дизайну під задані обмеження; здатність виявляти й оцінювати загрози валідності; коректність застосування методів збору даних; психометрична обґрунтованість добору інструментарію; продуманість етичних процедур і заходів безпеки; конструктивність участі в дискусії та рецензуванні; дотримання академічної доброчесності й конфіденційності.

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи. Модульна контрольна робота виконується у письмовій (тестовій) формі та оцінюється до 15 балів. Оцінювання (частка правильно виконаних завдань): «відмінно» – понад 90 %; «дуже добре» – 82-89 %; «добре» – 75-81 %; «задовільно» – 68-74 %; «достатньо» – 60-67 %; «незадовільно» – менше 60 %. Відсутність роботи – 0 балів.

Критерії оцінювання індивідуального методологічного проєкту (30 балів). Проєкт розробляється на матеріалі власного дисертаційного дослідження або, за відсутності відповідної теми, на погодженій з викладачем модельній задачі та виконується у два етапи.

Етап 1 (до 15 балів, змістовий модуль 1) – обґрунтування дослідження: формулювання проблеми та дослідницьких питань; опис контексту діяльності та категорії учасників; теоретична модель діяльності, що досліджується, з обґрунтуванням вибору підходу; попередній задачний аналіз; обґрунтований добір дизайну з урахуванням реальних обмежень доступу, часу й контролю; аналіз загроз внутрішній і зовнішній валідності та способів їх зменшення. Критерії: обґрунтованість теоретичної моделі та задачного аналізу (до 5); відповідність дизайну дослідницькому питанню й наявним обмеженням (до 5); повнота аналізу загроз валідності (до 5).

Етап 2 (до 15 балів, змістовий модуль 2) – дослідницький протокол: план збору даних із описом процедур і послідовності; добір та обґрунтування інструментарію з психометричними характеристиками й описом адаптації; протокол спостереження або схема кодування інцидентів; план аналізу даних з урахуванням вкладеності та часової динаміки; етичний протокол (процедура згоди в умовах ієрархії, мінімізація ризику, конфіденційність і захист даних); план забезпечення безпеки учасників і дослідника; план повернення результатів організації та впровадження; публічний захист. Критерії: якість протоколу збору даних та обґрунтованість інструментарію (до 5); адекватність плану аналізу (до 5); повнота етичного протоколу, плану безпеки та якість захисту (до 5).

Зведена шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою (для екзамену)	Для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	дуже добре	зараховано
75-81	C	добре	зараховано
68-74	D	задовільно	зараховано
60-67	E	достатньо	зараховано
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Політика курсу

Політика щодо академічної доброчесності. Викладання дисципліни ґрунтується на засадах академічної доброчесності відповідно до Закону України «Про освіту» та нормативних документів Академії (<https://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/akademichna-dobrochesnist.html>). Матеріали методологічного проєкту мають бути оригінальними, супроводжуватися коректними покликаннями на першоджерела й перевіркою на текстові

збіги. Порушеннями академічної доброчесності вважаються академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання.

Політика етики досліджень за участю службових і вразливих категорій. Участь у дослідженні є добровільною; в умовах службової ієрархії окремої уваги потребує ризик непрямого примусу, тому процедура згоди має виключати залежність згоди від командира чи керівника й передбачати реальну можливість відмови без наслідків. Дослідження планується за принципом мінімізації ризику: обсяг і час опитування узгоджуються з навантаженням учасників, чутливі теми не порушуються без потреби, передбачається порядок дій у разі виявлення ознак гострого дистресу та маршрут скерування по допомогу. Дані збираються у знеособленому вигляді; повторні вимірювання пов'язуються за кодом, а не за персональними даними. Первинні дані зберігаються захищено, а в публікаціях подаються лише узагальнені результати.

Політика безпеки досліджень і поводження з чутливою інформацією. Планування польового дослідження охоплює оцінювання ризиків для учасників і для самого дослідника, узгодження часу та місця роботи з відповідальними особами, а також порядок припинення збору даних у разі загрози. Неприпустимим є оприлюднення відомостей, що можуть становити загрозу безпеці: точних місць дислокації, чисельності та складу підрозділів, тактичних процедур, маршрутів і графіків. Такі відомості не збираються, якщо вони не потрібні для відповіді на дослідницьке питання, а за потреби – узагальнюються до рівня, що унеможливорює ідентифікацію. Матеріали навчальних кейсів, доступні здобувачам у межах курсу, є конфіденційними.

Політика щодо відвідування, дедлайнів і перескладання. Відвідування занять є обов'язковим; пропущені заняття відпрацьовуються у визначений викладачем спосіб. З огляду на переважання лекційних годин обов'язковими для зарахування є виконання практикумів самостійної роботи, участь у діловій грі «етична комісія» та публічний захист методологічного проєкту. Етапи проєкту виконуються у встановлені терміни; роботи, подані з порушенням дедлайну без поважних причин, можуть оцінюватися зі зниженням балів. Перескладання здійснюється у порядку, визначеному нормативними документами Академії.

Політика щодо оскарження. Здобувач має право на вмотивоване оскарження результатів оцінювання у порядку, визначеному нормативними документами Академії, звернувшись до викладача, завідувача кафедри або гаранта освітньо-наукової програми.

Політика використання цифрових інструментів та інструментів штучного інтелекту. Використання статистичного програмного забезпечення, інструментів якісного аналізу та генеративного штучного інтелекту допускається як допоміжний засіб структурування, розрахунків і мовного редагування за умови прозорого декларування та критичної перевірки результатів. Категорично неприпустимим є завантаження первинних даних досліджень за участю людей, зокрема службових категорій, до зовнішніх онлайн-сервісів, оскільки це порушує конфіденційність і може створювати ризики безпеки. Здобувач має бути здатним пояснити кожен крок аналізу та походження кожного показника.

Політика сталого розвитку. Викладання дисципліни узгоджується із Цілями сталого розвитку ООН, насамперед із Ціллю 3 «Міцне здоров'я та благополуччя», Ціллю 4 «Якісна освіта», Ціллю 8 «Гідна праця та економічне зростання» (безпечні умови праці та надійність професійної діяльності) і Ціллю 16 «Мир, справедливість та сильні інститути».

Методичне забезпечення навчальної дисципліни

Навчально-методичне забезпечення дисципліни включає: силабус дисципліни; конспект (тексти) лекцій; методичні рекомендації до практичних (семінарських) занять; методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів; методичні рекомендації до індивідуального методологічного проєкту; хрестоматію емпіричних досліджень у полі з питаннями для методологічного аналізу; шаблони задачного аналізу, протоколу спостереження, схеми кодування критичних інцидентів, дослідницького протоколу та етичного протоколу; знеособлені навчальні кейси професійних помилок та інцидентів; сценарій ділової гри «етична

комісія»; чек-лист оцінювання загроз валідності; банк завдань для модульних контрольних робіт; перелік питань до заліку (додаток 1).

Рекомендовані джерела інформації

Основна література

1. Екстремальна психологія : підручник / за заг. ред. О. В. Тімченка. Київ : Август Трейд, 2007. 502 с.
2. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навчальний посібник. Київ : Ніка-Центр, 2006. 580 с.
3. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.
4. Klein G. Sources of Power: How People Make Decisions. 20th anniversary ed. Cambridge, MA : MIT Press, 2017. 352 p.
5. Crandall B., Klein G., Hoffman R. R. Working Minds: A Practitioner's Guide to Cognitive Task Analysis. Cambridge, MA : MIT Press, 2006. 332 p.
6. Endsley M. R. Toward a theory of situation awareness in dynamic systems. Human Factors. 1995. Vol. 37, № 1. P. 32-64.
7. Reason J. Human Error. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 316 p.
8. Bolger N., Laurenceau J.-P. Intensive Longitudinal Methods: An Introduction to Diary and Experience Sampling Research. New York : Guilford Press, 2013. 256 p.

Додаткова література

1. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
2. Flanagan J. C. The critical incident technique. Psychological Bulletin. 1954. Vol. 51, № 4. P. 327-358.
3. Hollnagel E. The ETTO Principle: Efficiency-Thoroughness Trade-Off. Why Things That Go Right Sometimes Go Wrong. Farnham : Ashgate, 2009. 150 p.
4. Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. American Psychologist. 1989. Vol. 44, № 3. P. 513-524.
5. Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? American Psychologist. 2004. Vol. 59, № 1. P. 20-28.
6. Dickerson S. S., Kemeny M. E. Acute stressors and cortisol responses: A theoretical integration and synthesis of laboratory research. Psychological Bulletin. 2004. Vol. 130, № 3. P. 355-391.
7. Salas E., Cannon-Bowers J. A. The science of training: A decade of progress. Annual Review of Psychology. 2001. Vol. 52. P. 471-499.
8. Hox J. J., Moerbeek M., van de Schoot R. Multilevel Analysis: Techniques and Applications. 3rd ed. New York : Routledge, 2017. 348 p.
9. Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS). International Ethical Guidelines for Health-related Research Involving Humans. 4th ed. Geneva : CIOMS, 2016. 119 p.
10. Inter-Agency Standing Committee. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Geneva : IASC, 2007. 183 p.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт МАУП. URL: <http://maup.com.ua>
2. Inter-Agency Standing Committee – настанови з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. URL: <https://interagencystandingcommittee.org>
3. Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS). URL: <https://cioms.ch>
4. National Center for PTSD (U.S. Department of Veterans Affairs). URL: <https://www.ptsd.va.gov>
5. Human Factors and Ergonomics Society. URL: <https://www.hfes.org>
6. APA PsycNet. URL: <https://psycnet.apa.org>

7. PubMed. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov>
8. Open Science Framework (OSF) – попередня реєстрація протоколів. URL: <https://osf.io>
9. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua>
10. Google Scholar. URL: <https://scholar.google.com>

Додаток 1

ПрАТ «ВНЗ «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук

Кафедра психології

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПСИХОЛОГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ»

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти. Спеціальність 053 Психологія. ОНП «Психологія». Вибіркова дисципліна (ВКЗ), 3 кредити ЄКТС / 90 год, III семестр, підсумковий контроль – залік.

1. Методичні рекомендації до практичних (семінарських) занять

Практичні (семінарські) заняття (12 год.) мають характер методологічного практикуму. Вони спрямовані на відпрацювання вмінь обґрунтовувати дизайн дослідження під реальні обмеження поля, застосовувати методи збору даних, добирати інструментарій, планувати аналіз і розробляти етичний протокол. Провідними формами роботи є семінар-дискусія, реконструкція методології опублікованих польових досліджень, практикум із задачного аналізу та кодування критичних інцидентів, розбір знеособлених кейсів інцидентів, ділова гра «етична комісія» та взаємне рецензування протоколів.

Порядок підготовки до заняття: опрацювати конспект лекції та обов'язкові джерела; уважно прочитати задане емпіричне дослідження з позначенням його методологічних рішень; підготувати відповідний фрагмент власного методологічного проєкту; за потреби виконати практикум із кодування або добору методик.

Наскрізний принцип курсу: кожне заняття доповнює власний методологічний проєкт здобувача, тож упродовж семестру формується повний дослідницький протокол, придатний для подання на розгляд етичної комісії та для реалізації емпіричної частини дисертації.

Критерії оцінювання роботи на занятті: володіння поняттєвим апаратом; обґрунтованість методологічних рішень; здатність виявляти загрози валідності; коректність застосування методів; психометрична обґрунтованість добору методик; продуманість етичних процедур і заходів безпеки; конструктивність участі в дискусії; дотримання конфіденційності. Робота на заняттях разом із самостійною роботою оцінюється в межах до 40 балів за семестр.

Семінар 1 (Тема 1, 1 год.). Поняттєвий апарат галузі

Питання для обговорення:

1. Екстремальна ситуація й екстремальні умови: критерії розмежування.
2. Діяльність в екстремальних умовах: структура, специфіка регуляції.
3. Надійність, працездатність і готовність людини: співвідношення понять.
4. Професійні середовища підвищеного ризику та їхні дослідницькі особливості.

Практичні завдання:

1. Схарактеризувати обране професійне середовище за критеріями екстремальності.
2. Операціоналізувати поняття надійності діяльності для цього середовища.
3. Сформулювати дослідницьке питання щодо діяльності в обраних умовах.

Семінар 2 (Тема 2, 2 год.). Теоретичні підходи до аналізу діяльності

Питання для обговорення:

1. Діяльнісний підхід: структура діяльності та рівні регуляції.
2. Ресурсні моделі стресу й виснаження ресурсів.
3. Натуралістичне прийняття рішень: як фахівці вирішують у дефіциті часу.
4. Ситуаційна обізнаність і підхід людського чинника; ЕТТО-принцип.

Практичні завдання:

1. Порівняти два теоретичні підходи за тим, які аспекти діяльності вони роблять видимими.
2. Побудувати теоретичну модель діяльності для власного дослідницького питання.
3. Визначити, які показники впливають із обраної моделі та як їх можна виміряти.

Семінар 3 (Тема 3, 2 год.). Обмеження поля та загрози валідності

Питання для обговорення:

1. Типові обмеження: доступ, час, неможливість рандомізації та контролю умов.
2. Загрози внутрішній валідності в польових дослідженнях.
3. Зовнішня й екологічна валідність; межі перенесення лабораторних результатів у поле.
4. Зміщення виживання, самодобору та вцілілих даних.

Практичні завдання:

1. Реконструювати методологію опублікованого польового дослідження та виявити його обмеження.
2. Скласти перелік загроз валідності для власного задуму за наданим чек-листом.
3. Запропонувати компенсаторні методологічні рішення для трьох найсерйозніших загроз.

Семінар 4 (Тема 4, 1 год.). Добір дизайну дослідження

Питання для обговорення:

1. Польові та натуралістичні дизайни: можливості й ціна.
2. Квазіекспериментальні схеми в умовах неможливості рандомізації.
3. Симуляційні й тренажерні дослідження; лабораторні аналоги стресу.
4. Інтенсивні лонгітюдні дизайни та методи вибірки переживань.

Практичні завдання:

1. Обґрунтувати добір дизайну для власного дослідницького питання з урахуванням обмежень.
2. Розробити альтернативний варіант дизайну на випадок обмеження доступу до поля.
3. Порівняти обидва варіанти за валідністю, здійсненністю та етичними ризиками.

Семінар 5 (Тема 5, 2 год.). Методи збору даних у полі

Питання для обговорення:

1. Задачний аналіз: процедура та результати.
2. Аналіз критичних інцидентів і когнітивне інтерв'ю.
3. Спостереження та відеоаналіз: схеми кодування, узгодженість кодувальників.
4. Короткі самозвіти в польових умовах; поведінкові та психофізіологічні показники.

Практичні завдання:

1. Виконати задачний аналіз фрагмента професійної діяльності за наданим матеріалом.
2. Розробити схему кодування критичних інцидентів і застосувати її до навчального кейсу.
3. Оцінити узгодженість кодування в парах та обговорити розбіжності.

Семінар 6 (Тема 6, 2 год.). Вимірювання в екстремальному контексті

Питання для обговорення:

1. Вимоги до інструментарію: стислість, стійкість до умов, зрозумілість.
2. Адаптація методик і створення коротких форм: ризики втрати психометричних властивостей.
3. Інваріантність вимірювання між групами та в часі.
4. Індикатори стресу, помилок і ефективності діяльності.

Практичні завдання:

1. Дібрати батарею методик для власного дослідження з обґрунтуванням психометричних характеристик.
2. Оцінити придатність однієї методики для польових умов і запропонувати адаптацію.
3. Визначити показники ефективності та помилок діяльності для обраного середовища.

Семінар 7 (Тема 7, 1 год.). Аналіз даних

Питання для обговорення:

1. Вкладеність даних і потреба багаторівневого моделювання.
2. Аналіз внутрішньоособової динаміки та часових рядів.
3. Аналіз рідких подій, помилок та інцидентів.
4. Якісні та змішані стратегії аналізу польових даних.

Практичні завдання:

1. Скласти план аналізу даних для власного дослідження з урахуванням структури вибірки.
2. Обґрунтувати вибір між багаторівневою моделлю та альтернативою.
3. Визначити стратегію інтеграції якісних і кількісних даних.

Семінар 8 (Тема 8, 1 год.). Етика, безпека та впровадження

Питання для обговорення:

1. Добровільність згоди в умовах службової ієрархії; ризик непрямого примусу.
2. Мінімізація ризику для учасників; порядок дій у разі виявлення гострого дистресу.
3. Захист даних, знеособлення та поводження з чутливою інформацією.
4. Повернення результатів організації та впровадження без шкоди для учасників.

Практичні завдання:

1. Розробити етичний протокол власного дослідження, зокрема процедуру згоди.
2. Провести ділову гру «етична комісія»: розглянути протоколи колег і ухвалити рішення.
3. Скласти план повернення результатів організації та захистити методологічний проєкт.

2. Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів

Самостійна робота (54 год.) є основним обсягом навчального навантаження з дисципліни: саме в її межах розробляється методологічний проєкт. Основні види: опрацювання джерел і нормативних та етичних настанов; аналітичне читання емпіричних польових досліджень із реконструкцією методології; виконання задачного аналізу та кодування інцидентів; добір і оцінювання інструментарію; розроблення дослідницького та етичного протоколів; підготовка плану аналізу даних; підготовка до модульних контрольних робіт і заліку.

Тема	Зміст самостійної роботи	Год.	Форма контролю
Тема 1	Опрацювання поняттєвого апарату галузі; характеристика обраного професійного середовища. Етап 1 проєкту.	7	Опис контексту
Тема 2	Опрацювання теоретичних підходів; побудова теоретичної моделі діяльності. Етап 1 проєкту.	7	Теоретична модель
Тема 3	Реконструкція методології двох польових досліджень; аналіз загроз валідності власного задуму. Етап 1 проєкту.	7	Аналіз загроз
Тема 4	Обґрунтування дизайну та розроблення альтернативного варіанта. Етап 1 проєкту.	7	Обґрунтування дизайну
Тема 5	Виконання задачного аналізу; розроблення схеми кодування інцидентів; протокол спостереження. Етап 2 проєкту.	7	Задачний аналіз, схема
Тема 6	Добір та обґрунтування батареї методик; оцінювання придатності для польових умов. Етап 2 проєкту.	7	Батарея методик
Тема 7	Розроблення плану аналізу даних з урахуванням вкладеності та динаміки.	6	План аналізу

Тема	Зміст самостійної роботи	Год.	Форма контролю
Тема 8	Розроблення етичного протоколу й плану безпеки; план повернення результатів; захист проєкту. Етап 2 проєкту.	6	Захист проєкту
Разом		54	

3. Методичні рекомендації до індивідуального методологічного проєкту

Індивідуальний методологічний проєкт є наскрізною роботою курсу. Мета – розробити повний дослідницький протокол вивчення діяльності в екстремальних умовах, методологічно коректний і придатний для подання на розгляд етичної комісії. Проєкт виконується на матеріалі власного дисертаційного дослідження або, за відсутності відповідної теми, на погодженій модельній задачі, у два етапи (до 15 балів кожен, разом до 30 балів).

Етап 1. Обґрунтування дослідження:

1. Формулювання проблеми та дослідницьких питань.
2. Опис контексту діяльності: середовище, завдання, чинники екстремальності, категорія учасників.
3. Теоретична модель діяльності з обґрунтуванням вибору підходу.
4. Попередній задачний аналіз: структура завдання, критичні точки, вимоги до виконавця.
5. Операціоналізація ключових понять (надійність, ефективність, готовність) для цього контексту.
6. Обґрунтований добір дизайну з урахуванням обмежень доступу, часу й контролю.
7. Альтернативний варіант дизайну на випадок обмеження доступу до поля.
8. Аналіз загроз внутрішній і зовнішній валідності та компенсаторні методологічні рішення.

Етап 2. Дослідницький протокол:

1. План збору даних: процедури, послідовність, тривалість, умови проведення.
2. Батарея методик з обґрунтуванням психометричних характеристик і описом адаптації.
3. Протокол спостереження або схема кодування критичних інцидентів із процедурою перевірки узгодженості кодувальників.
4. Показники ефективності, помилок і функціонального стану, що фіксуються.
5. План аналізу даних з урахуванням вкладеності, часової динаміки та рідких подій.
6. Етичний протокол: процедура поінформованої згоди в умовах ієрархії, добровільність, мінімізація ризику, порядок дій у разі виявлення гострого дистресу, маршрут скерування по допомогу.
7. План захисту даних: знеособлення, кодування, зберігання, обмеження щодо чутливої інформації.
8. План забезпечення безпеки учасників і дослідника; умови припинення збору даних.
9. План повернення результатів організації та їх упровадження без шкоди для учасників.
10. Матеріали публічного захисту проєкту.

Критерії оцінювання проєкту (30 балів): обґрунтованість теоретичної моделі та задачного аналізу (до 5); відповідність дизайну питанню й обмеженням (до 5); повнота аналізу загроз валідності (до 5); якість протоколу збору даних та обґрунтованість інструментарію (до 5); адекватність плану аналізу (до 5); повнота етичного протоколу, плану безпеки та якість захисту (до 5).

4. Банк завдань для модульних контрольних робіт

Модульна контрольна робота виконується у письмовій (тестовій) формі й охоплює матеріал відповідного змістового модуля. Кожен варіант формується з тестових завдань закритої форми, завдань на відповідність та відкритих (проблемних) завдань. Оцінювання здійснюється до 15 балів за кожну МКР.

Модульна контрольна робота 1 (змістовий модуль 1, теми 1-4)

Частина А. Тестові завдання закритої форми (оберіть одну правильну відповідь).

1. Екстремальними вважають умови, які: а) є незвичними для спостерігача; б) пред'являють вимоги на межі або за межами адаптаційних можливостей людини та пов'язані з загрозою; в) тривають довго; г) потребують спеціальної освіти.
2. Надійність діяльності — це: а) швидкість виконання; б) здатність безпомилково виконувати завдання протягом заданого часу в заданих умовах; в) стаж роботи; г) рівень мотивації.
3. Готовність до діяльності в екстремальних умовах розуміють як: а) наявність спорядження; б) стан і властивості особи, що забезпечують ефективне виконання завдання в умовах ризику; в) відсутність тривоги; г) фізичну витривалість.
4. Натуралістичне прийняття рішень описує передусім: а) вибір між альтернативами за формальними критеріями; б) розпізнавальні механізми ухвалення рішень фахівцями в дефіциті часу; в) групове голосування; г) випадковий вибір.
5. Ситуаційна обізнаність охоплює: а) лише сприймання елементів середовища; б) сприймання елементів, розуміння ситуації та прогнозування її розвитку; в) знання інструкцій; г) досвід роботи.
6. ЕТТО-принцип описує: а) баланс між ефективністю та ретельністю; б) правило безпеки; в) методику вимірювання; г) тип тренажера.
7. Зміщення виживання в дослідженнях екстремальної діяльності полягає в тому, що: а) вибірка замала; б) до вибірки потрапляють лише ті, хто залишився у професії або віцілів, що спотворює висновки; в) дані втрачено технічно; г) учасники відмовляються відповідати.
8. Основною загрозою зовнішній валідності лабораторних аналогів стресу є: а) мала потужність; б) обмежена подібність до реальних умов діяльності; в) відсутність контролю; г) вартість.
9. Квазіекспериментальний дизайн застосовують, коли: а) рандомізація неможлива або неетична; б) вибірка велика; в) потрібен якісний аналіз; г) немає гіпотези.
10. Метод вибірки переживань (ESM) передбачає: а) одноразове опитування; б) багаторазові короткі виміри в природних умовах протягом певного періоду; в) ретроспективне інтерв'ю; г) аналіз документів.

Частина Б. Завдання на відповідність.

1. Установіть відповідність між поняттям (надійність, працездатність, готовність, ситуаційна обізнаність) та його змістом.
2. Установіть відповідність між теоретичним підходом (діяльнісний, ресурсний, натуралістичного прийняття рішень, людського чинника) та аспектом діяльності, який він робить видимим.
3. Установіть відповідність між дизайном (польовий, квазіекспериментальний, симуляційний, інтенсивний лонгітюдний) та дослідницьким питанням, для якого він придатний.

Частина В. Відкриті (проблемні) завдання.

1. Розкрийте критерії екстремальності умов діяльності та їх значення для планування дослідження.
2. Схарактеризуйте методологічні обмеження польових досліджень і способи їх компенсації.
3. Порівняйте можливості польового та симуляційного дизайнів для вивчення прийняття рішень у дефіциті часу.
4. За наведеним описом навчальної дослідницької ситуації обґрунтуйте добір дизайну та визначте загрози валідності.

Модульна контрольна робота 2 (змістовий модуль 2, теми 5-8)

Частина А. Тестові завдання закритої форми (оберіть одну правильну відповідь).

1. Задачний аналіз (cognitive task analysis) спрямований на виявлення: а) особистісних рис виконавця; б) знань, умінь і рішень, потрібних для виконання завдання; в) рівня стресу; г) складу підрозділу.

2. Метод критичних інцидентів передбачає збір: а) статистики продуктивності; б) описів конкретних випадків, що мали суттєві наслідки для результату діяльності; в) анкетних даних; г) біографічних відомостей.
3. Узгодженість кодувальників перевіряють для того, щоб: а) прискорити аналіз; б) оцінити надійність застосування схеми кодування; в) зменшити вибірку; г) підтвердити гіпотезу.
4. Короткі форми методик у польових умовах застосовують, оскільки: а) вони точніші; б) вони зменшують навантаження на учасників, але потребують перевірки психометричних властивостей; в) їх не треба адаптувати; г) вони безкоштовні.
5. Інваріантність вимірювання перевіряють, щоб з'ясувати: а) чи однаково методика вимірює конструкт у різних групах або в різні моменти часу; б) чи достатній обсяг вибірки; в) чи нормальний розподіл; г) чи валідний дизайн.
6. Багаторівневі моделі застосовують, коли дані: а) незалежні; б) мають вкладену структуру (наприклад, виміри всередині осіб, особи всередині підрозділів); в) є якісними; г) відсутні.
7. Ігнорування вкладеності даних призводить передусім до: а) завищення стандартних похибок; б) заниження стандартних похибок і надмірної кількості значущих результатів; в) втрати даних; г) зміни вибірки.
8. Добровільність згоди в умовах службової ієрархії забезпечується насамперед: а) наказом командира про участь; б) виключенням залежності згоди від керівника та реальною можливістю відмови без наслідків; в) анонімним анкетуванням за розпорядженням; г) присутністю керівника під час опитування.
9. У разі виявлення в учасника ознак гострого дистресу дослідник має: а) продовжити збір даних; б) діяти за передбаченим протоколом: припинити процедуру та забезпечити маршрут скерування по допомогу; в) повідомити керівництво про діагноз; г) виключити дані без пояснень.
10. Повторні вимірювання в лонгітюдному дослідженні коректно пов'язувати: а) за прізвищем; б) за індивідуальним кодом без персональних даних; в) за номером підрозділу; г) за датою народження.

Частина Б. Завдання на відповідність.

1. Установіть відповідність між методом збору даних (задачний аналіз, критичні інциденти, відеоаналіз, короткі самозвіти) та типом інформації, яку він дає.
2. Установіть відповідність між рівнем даних (вимір, особа, підрозділ) та відповідним компонентом багаторівневої моделі.
3. Установіть відповідність між етичною вимогою (добровільність, мінімізація ризику, конфіденційність, безпека дослідника) та конкретною процедурою її забезпечення.

Частина В. Відкриті (проблемні) завдання.

1. Розкрийте процедуру задачного аналізу та його роль у плануванні дослідження.
2. Схарактеризуйте вимоги до вимірювального інструментарію в польових умовах.
3. Обґрунтуйте план аналізу даних для дослідження з вкладеною структурою вибірки.
4. Розробіть ключові положення етичного протоколу для наведеної навчальної дослідницької ситуації за участю службової категорії.

5. Перелік питань до заліку

1. Психологія діяльності в екстремальних умовах: предмет і завдання.
2. Критерії екстремальності умов діяльності.
3. Структура діяльності та особливості її регуляції в екстремальних умовах.
4. Надійність діяльності та її показники.
5. Працездатність і динаміка функціонального стану.
6. Готовність до діяльності в умовах ризику.
7. Професійні середовища підвищеного ризику як об'єкт дослідження.
8. Діяльнісний підхід до аналізу діяльності в екстремальних умовах.

9. Ресурсні моделі стресу та їх дослідницькі наслідки.
10. Натуралістичне прийняття рішень.
11. Ситуаційна обізнаність: структура та способи вимірювання.
12. Підхід людського чинника; ЕТТО-принцип.
13. Класифікації помилок людини та їх дослідницьке значення.
14. Методологічні обмеження досліджень у полі.
15. Загрози внутрішній валідності польових досліджень.
16. Зовнішня та екологічна валідність; межі перенесення лабораторних результатів.
17. Зміщення виживання й самодобору.
18. Польові та натуралістичні дизайни.
19. Квазіекспериментальні схеми в умовах неможливості рандомізації.
20. Симуляційні й тренажерні дослідження.
21. Лабораторні аналоги стресу: можливості та обмеження.
22. Інтенсивні лонгітюдні дизайни та метод вибірки переживань.
23. Задачний аналіз: процедура та результати.
24. Метод критичних інцидентів.
25. Когнітивне інтерв'ю у дослідженнях професійної діяльності.
26. Спостереження та відеоаналіз; схеми кодування.
27. Узгодженість кодувальників і способи її оцінювання.
28. Короткі самозвіти в польових умовах.
29. Поведінкові та психофізіологічні показники в дослідженнях діяльності.
30. Вимоги до вимірювального інструментарію в екстремальному контексті.
31. Адаптація методик і створення коротких форм.
32. Інваріантність вимірювання між групами та в часі.
33. Індикатори стресу, помилок і ефективності діяльності.
34. Багаторівневі моделі аналізу даних.
35. Аналіз внутрішньоособової динаміки.
36. Аналіз рідких подій та інцидентів.
37. Змішані стратегії аналізу польових даних.
38. Добровільність згоди в умовах службової ієрархії.
39. Мінімізація ризику для учасників; захист і знеособлення даних.
40. Безпека дослідника, поводження з чутливою інформацією та повернення результатів організації.